

1. rodinněprávní symposium
Justiční akademie

na téma

Protiprávní změna bydliště nezletilého
dítěte jedním z jeho rodičů

Ve dnech 29. a 30. října 2018 se v Kroměříži uskutečnilo 1. rodinněprávní symposium JA na téma „protiprávní změna bydliště nezletilého dítěte jedním z jeho rodičů“. Rodinněprávní symposium je novým formátem vzdělávací akce, která si klade za cíl diskutovat - napříč profesemi a stupni soudní soustavy, včetně soudu Ústavního - o typových případech rodinného práva a nalézat modelová řešení, která by odpovídala požadavkům kladeným na moderní opatrovnickou justici.

Symposia se zúčastnili:

JUDr. Lenka Ceplová , Krajský soud v Ústí nad Labem

JUDr. Pavel Kotrady, Okresní soud ve Vsetíně

JUDr. Tomáš Lichovník, Ústavní soud

Mgr. Kristýna Molková Foukalová, Ústavní soud

Mgr. Terezie Pemová, Národní institut pro děti a rodinu

Mgr. Vladimír Polák, Okresní soud v Novém Jičíně

JUDr. Jana Provazníková, Okresní soud v Táboře

JUDr. Lubomír Ptáček, Nejvyšší soud

prof. Radek Ptáček, 1. Lékařská fakulta UK

JUDr. Renáta Šínová, Právnická fakulta Univerzity Palackého Olomouc

JUDr. Soňa Soukupová, Okresní soud v Chrudimi

JUDr. Kateřina Šimáčková, Ústavní soud

JUDr. Lenka Westphálová, Právnická fakulta Univerzity Palackého Olomouc

Závěry rodinněprávního sympozia pořádaného Justiční akademii v Kroměříži ve dnech 29. – 30. 10. 2018

Téma: Protiprávní změna bydliště nezletilého dítěte jedním z jeho rodičů

- Základní potřebou dítěte je mít a rozvíjet vztahy s oběma rodiči. Případné narušení vztahu k jednomu z rodičů je jedním z nejzávažnějších následků rozpadu rodiny.
- Místem bydliště nezletilého dítěte ve smyslu § 877 odst. 2 občanského zákoníku se rozumí místo, kde se dítě zdržuje na základě dohody rodičů, rozhodnutí soudu či jiné skutečnosti a má tam své rodinné a sociální vazby – zejména kde navštěvuje školské zařízení, má mimoškolní aktivity, rodinu, kamarády, ošetřujícího lékaře a podobně. Významnou změnou bydliště dítěte je taková změna místa, kde se zdržuje, která s sebou nese změnu rodinných a sociálních vazeb.
- Rodič nesmí bez souhlasu druhého rodiče či soudu významně změnit bydliště nezletilého dítěte. Pokud by tak z ospravedlnitelných důvodů (například ochrana fyzické integrity rodiče nebo dítěte v případě domácího násilí ze strany druhého rodiče) učinil, je povinen v přiměřené lhůtě požádat soud o dodatečný souhlas s takovou změnou.
- Rozhoduje-li soud o péči o nezletilé dítě nebo dohodnou-li se rodiče na péči o své nezletilé dítě, má se za to, že dítě bude sdílet bydliště rezidentního rodiče aktuální v době rozhodování soudu nebo vzniku dohody rodičů, popřípadě bydliště avizované v průběhu soudního řízení nebo uzavření dohody s druhým rodičem. Případná pozdější významná změna takového bydliště je věcí, na které se rodiče musí dohodnout.
- Protiprávní (jednostranná) významná změna bydliště dítěte, ať již pramení z neznalosti, rodičovské obstrukce nebo agresivní procesní strategie, je nepřípustná. Je povinností soudu a dalších subjektů zúčastněných na rozhodování ve věci péče o nezletilé dítě edukovat rodiče o protiprávnosti jednostranné změny bydliště dítěte, působit preventivně tak, aby k jednostranné změně bydliště nedošlo, a pokud již taková situace nastane, využít veškerých prostředků proto, aby nedošlo k narušení vztahu dítěte s druhým rodičem nebo jinému zásahu do nejlepšího zájmu dítěte.
- Skutečnost, že jeden z rodičů protiprávně (jednostranně) významně změní bydliště dítěte je podstatnou okolností, kterou je třeba zohlednit při rozhodování, komu dítě svěřit do péče a při rozhodování o rozsahu a podmínkách styku.

Komentář k závěrům rodinněprávního sympozia pořádaného Justiční akademií v Kroměříži

Téma: Protiprávní změna bydliště nezletilého dítěte jedním z jeho rodičů

Základní potřebou dítěte je mít a rozvíjet vztahy s oběma rodiči. Případné narušení vztahu k jednomu z rodičů je jedním z nejzávažnějších následků rozpadu rodiny.

Z dostupné odborné literatury zcela bezpochybně plyne, že omezení styku s jedním z rodičů nebo dokonce jeho vyloučení z výchovy, byť dočasné, má v situaci rozpadu rodiny, z hlediska dalšího vývoje dítěte a jeho budoucího života nejvíce negativní a v některých případech i devastující následky. Nepřítomnost jednoho rodiče ve výchově je sama osobě rizikovým faktorem pro další negativní jevy, jako je zanedbávání, týrání, ale též zvyšuje riziko budoucí sociální maladaptace atp.

Rozpad rodiny je konsensuálně hodnocen jako situace s vysoce traumatickým potenciálem, který může mít negativní a komplexní dopad na duševní stav dítěte i jeho vývoj. Přesto lze rodičům i dítěti u řady obtíží – např. adaptační obtíže, zvýšená depresivita, neurotické obtíže atp. nabídnout konkrétní a efektivní pomoc.

Toto se ovšem nevztahuje na narušený vztah dítěte k jednomu z rodičů, zvláště v situaci intenzivního rodičovského konfliktu. V těchto případech nejsou známy efektivní programy nápravy těchto vztahů a většina pokusů o terapii je v praxi i v dostupných studiích neefektivní.

Narušený vztah k jednomu (nebo event. oběma rodičů) přitom může velmi vážně ovlivnit nejen aktuální psychický stav dítěte, ale též i jeho další vývoj a dospělý život – ve smyslu zvýšeného výskytu duševních potíží, problémů se sociální adaptací, navazováním vztahů a schopností udržet funkční vztah a rodinu atp.

V tomto smyslu je nezbytné možnému narušování vztahu mezi dítětem a rodičem předcházet již od samého začátku rozpadu rodiny. Přičemž jedinou možnou prevencí je vytváření ekvivalentních možností rozvoje vztahu dítěte a rodiče.¹

Místem bydliště nezletilého dítěte ve smyslu § 877 odst. 2 občanského zákoníku se rozumí místo, kde se dítě zdržuje na základě dohody rodičů, rozhodnutí soudu či jiné skutečnosti a má tam své rodinné a sociální vazby – zejména kde navštěvuje školské zařízení, má mimoškolní aktivity, rodinu, kamarády, ošetřujícího lékaře a podobně. Významnou změnou bydliště

¹ Odborné zdroje, které nejsystematičtějším způsobem shrnují uvedenou problematiku: Galatzer-Levy, R. M., Kraus, L., & Galatzer-Levy, J. (Eds.). (2009). The scientific basis of child custody decisions. John Wiley & Sons a Goldstein, M. L. (Ed.). (2015). Handbook of child custody. Springer.

dítěte je taková změna místa, kde se zdržuje, která s sebou nese změnu rodinných a sociálních vazeb.

§ 80 odst. 1 věta první občanského zákoníku, člověk má bydliště v místě, kde se zdržuje s úmyslem žít tam s výhradou změny okolností trvale; takový úmysl může vyplývat z jeho prohlášení nebo z okolností případu.

§ 858 občanského zákoníku, rodičovská odpovědnost zahrnuje povinnosti a práva rodičů, která spočívají v péči o dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, v ochraně dítěte, v udržování osobního styku s dítětem, v zajišťování jeho výchovy a vzdělání, v určení místa jeho bydliště, v jeho zastupování a spravování jeho jmění; vzniká narozením dítěte a zaniká, jakmile dítě nabude plné svéprávnosti. Trvání a rozsah rodičovské odpovědnosti může změnit jen soud.

§ 877 odst. 1 občanského zákoníku, nedohodnou-li se rodiče v záležitosti, která je pro dítě významná zejména se zřetelem k jeho zájmu, rozhodne soud na návrh rodiče; to platí i tehdy, vyloučil-li jeden rodič z rozhodování o významné záležitosti dítěte druhého rodiče.

§ 877 odst. 2 občanského zákoníku, za významnou záležitost se považují zejména nikoli běžné léčebné a obdobné zákroky, určení místa bydliště a volba vzdělání nebo pracovního uplatnění dítěte.

§ 4 odst. 2 zákona o zvláštních řízeních soudních, obecným soudem nezletilého účastníka, který není plně svéprávný (dále jen „nezletilý“), je soud, v jehož obvodu má nezletilý na základě dohody rodičů nebo rozhodnutí soudu, popřípadě jiných rozhodujících skutečností, své bydliště.

Zákonná definice pojmu bydliště (§ 80 odst. 1 občanského zákoníku) vychází z úmyslu člověka zdržovat se na určitém místě. Volba bydliště je obecně chápána jako projev svobodné vůle člověka, jinak tomu však je u nezletilých dětí. V rámci povinností a práv zahrnutých do rodičovské odpovědnosti (§ 858 občanského zákoníku) jsou to rodiče, kteří určují místo bydliště nezletilého dítěte. Jedná se přitom o záležitost pro dítě významnou, pokud se na určení místa bydliště nezletilého dítěte nedohodnou jeho rodiče, určí bydliště nezletilého soud (§ 877 odst. 2 občanského zákoníku). Řízení ve věcech pro nezletilé dítě významných, na nichž se rodiče nemohou dohodnout, je možno zahájit jen na návrh zákonného zástupce nezletilého dítěte (§ 468 odst. 1 zákona o zvláštních řízeních soudních).

Bydlištěm nezletilého dítěte ve smyslu § 858 občanského zákoníku se rozumí místo, kde se dítě zdržuje a má své rodinné a sociální vazby - zejména kde navštěvuje školské zařízení, má mimoškolní aktivity, rodinu, kamarády, ošetřujícího lékaře a podobně. *Jde o místo, kde se soustřeďují zájmy dítěte, jedná se o faktické bydliště ve smyslu domicilu - jak je tento pojem užit a vykládán např. v nařízení Brusel II. bis (Hrušáková, Králíčková, Westphalová a kol., Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655-975), 1. vydání, s. 812 – 823, C. H. Beck 2014).* Bydliště nezletilého dítěte se určuje dohodou rodičů, rozhodnutím soudu nebo jinou rozhodující skutečností (srovnej § 4 odst. 2 zákona o zvláštních řízeních soudních).

Je možné, aby se nezletilé dítě zdržovalo a mělo své rodinné a sociální vazby na více místech, v takovém případě je každé takové místo jeho bydlištěm. Typicky tak tomu bude v případech společné a střídavé péče rodičů o nezletilé dítě.

Ne každá změna místa pobytu nezletilého dítěte představuje významnou změnu jeho bydliště ve smyslu § 877 odst. 2 občanského zákoníku. Významnou změnou bydliště dítěte je jen taková změna místa, kde se zdržuje, která s sebou nese změnu v jeho rodinných a sociálních vazbách. Jinak řečeno, rodič nezletilého dítěte je oprávněn sám bez dohody s druhým rodičem či rozhodnutí soudu změnit místo pobytu dítěte, pokud taková změna nezasáhne do rodinných a sociálních vazeb nezletilého. Je přípustné, aby rodiči jednostranně změnil místo bydliště nezletilého dítěte například z jednoho konce ulice na druhý nebo v rámci menší obce, pokud dítě bude navštěvovat stejnou školu, stejné mimoškolní aktivity, nedojde ke změně ve vztahu k jeho kamarádům a rodině. V případě větších měst může, ale nemusí, změna místa pobytu nezletilého dítěte představovat významnou změnu bydliště; rozhodující pro posouzení bude to, zda (ne)dojde ke změně rodinných a sociálních vazeb dítěte.

Rodič nesmí bez souhlasu druhého rodiče či soudu významně změnit bydliště nezletilého dítěte. Pokud by tak z ospravedlnitelných důvodů (například ochrana fyzické integrity rodiče nebo dítěte v případě domácího násilí ze strany druhého rodiče) učinil, je povinen v přiměřené lhůtě požádat soud o dodatečný souhlas s takovou změnou.

Určení místa bydliště dítěte, včetně pozdějších změn, je součástí povinností a práv zahrnutých do rodičovské odpovědnosti, rodičovskou odpovědnost mají rodiče vykonávat ve vzájemné shodě (§ 876 odst. 1 občanského zákoníku) a v souladu se zájmy dítěte (§ 875 odst. 1 občanského zákoníku). Občanský zákoník tedy neumožňuje, aby jeden z rodičů bez souhlasu druhého rodiče či rozhodnutí soudu jednostranně významně změnil bydliště nezletilého dítěte – takové jednání by bylo nutno vyhodnotit jako protiprávní.

Přenesení příslušnosti tak bude bránit např. pouhá snaha jednoho z rodičů o „legalizaci“ pobytu dítěte v jiném místě (často značně vzdáleném), než je původní bydliště, vedená snahou o omezení či znemožnění styku dítěte s druhým z rodičů (usnesení Nejvyššího soudu ve věci 30 Cdo 1510/2013 ze dne 19. 12. 2013).

Pokud se na určení místa bydliště nezletilého dítěte nedohodnou rodiče, určí bydliště dítěte soud. Soud o bydlišti dítěte rozhoduje buď na návrh některého z rodičů v řízení o věci významné, na niž se rodiče nemohou dohodnout (§ 466 písm. j) zákona o zvláštních řízeních soudních) nebo v řízení o péči o nezletilé dítě (§ 466 písm. b) zákona o zvláštních řízeních soudních), je-li v tomto řízení zřejmé, že rodič, kterému bude dítě svěřeno do péče, bude měnit bydliště.

Pouze výjimečně rodič může z ospravedlnitelných důvodů jednostranně významně změnit bydliště nezletilého dítěte. V praxi se bude jednat zejména o případy domácího násilí, při kterých je nutné ochránit fyzickou integritu rodiče nebo nezletilého dítěte při násilném chování druhého rodiče.

Co se týče dalšího důvodu uvedeného městským soudem pro tak omezený styk, tak ani vzdálenost bydliště rodičů není sama o sobě důvodem omezení styku. Při rozhodování o styku také nelze totiž pominout, že to byla matka, která dítě ze společné domácnosti vytrhla. Takové jednání matky je protiprávní, neboť určení místa bydliště dítěte je součástí rodičovské odpovědnosti, která je sdílena oběma rodiči (viz § 858 občanského zákoníku). Jeden z

rodičů tedy nemůže bydliště dítěte změnit proti vůli druhého rodiče (ROGALEWICZOVÁ, R. Právo rodiče na určení místa bydliště dítěte, Právník 4/2015, roč. 154, s. 296 - 307). Takové jednání by bylo ospravedlnitelné, pouze pokud by pro takový krok existovaly nějaké závažné důvody, jako například ochrana fyzické integrity a zdraví rodiče nebo dítěte v případě domácího násilí ze strany druhého rodiče. Takové skutečnosti však nebyly matkou v návrhu na svěřeni dcery do péče ani tvrzeny, tím méně před soudem prokázány. Je tedy nespravedlivé, aby matka fakticky profitovala z toho, že dítě protiprávně odvezla do 200 km vzdáleného místa (usnesení Ústavního soudu ve věci I. ÚS 955/15 ze dne 14. 3. 2017).

Pokud z ospravedlnitelných důvodů rodič jednostranně významně změnil bydliště nezletilého dítěte, je povinen v přiměřené lhůtě podat návrh na zahájení soudního řízení, ledaže se na uskutečněné změně následně dohodne s druhým rodičem. Skutečnost, zda bylo ospravedlnitelné jednostranně změnit významně bydliště nezletilého, je totiž oprávněn posoudit výlučně soud. Není-li takový návrh v přiměřené lhůtě podán (půjde spíše o dny než týdny či měsíce), stává se změna bydliště nezletilého dítěte protiprávní, leda by se druhý rodič s přemístěním dítěte smířil nebo k němu dodatečně udělil souhlas. Na uvedeném postupu je nutno trvat, byť se vzhledem k citlivosti tématu domácího násilí může jevit jako příliš striktní. V praxi se však kromě ospravedlnitelných důvodů ke změně bydliště velmi často setkáváme též s agresivní taktikou jednoho rodiče spočívající ve smyšleném nařčení druhého rodiče z domácího násilí, a to s cílem omezit nebo znemožnit jeho styk s dítětem. Je třeba zopakovat, že jen soud je oprávněn posoudit, zda se v konkrétní věci jedná o případ domácího násilí nebo o obstrukci jednoho z rodičů.

Rozhoduje-li soud o péči o nezletilé dítě nebo dohodnou-li se rodiče na péči o své nezletilé dítě, má se za to, že dítě bude sdílet bydliště rezidentního rodiče aktuální v době rozhodování soudu nebo vzniku dohody rodičů, popřípadě bydliště avizované v průběhu soudního řízení nebo uzavření dohody s druhým rodičem. Případná pozdější významná změna takového bydliště je věcí, na které se rodiče musí dohodnout.

Při edukaci rodičů se často můžeme setkat s mylným přesvědčením, že rodič, který má nezletilé dítě ve své péči, může sám výlučně určit místo jeho bydliště. Nesprávný výklad oprávnění určit bydliště dítěte se objevuje také v komentářové literatuře. V rámci publikace *Zákon o zvláštních řízeních soudních. Praktický komentář* zpracované autorským kolektivem pod vedením doc. JUDr. Petra Lavického, Ph.D. a vydané nakladatelství Wolters Kluwer v roce 2015 uvádí doc. JUDr. Jaruška Stavínohová, CSc. u ustanovení § 467, že „Rozhodujícím kritériem pro určení bydliště dítěte je především dohoda rodičů. Je-li nezletilé dítě rozhodnutím soudu svěřeno do péče jednomu z rodičů, rozhoduje o jeho bydlišti pouze tento rodič.“ S tímto tvrzením není možné s přihlédnutím ke shora citovaným § 858 a § 877 občanského zákoníku souhlasit.

Podstatou problému je proto zhodnotit, z jakého důvodu v sobě rozhodnutí o svěřeni dítěte do péče jednoho z rodičů nezahrnuje současně právo tohoto rodiče změnit bydliště dítěte bez souhlasu rodiče druhého. Není pochybností o tom, že pokud soud rozhoduje o úpravě péče

(zpravidla pro dobu před rozvodem a po rozvodu, ale i v případě úpravy poměrů dítěte z nesezdaného soužití) bere v úvahu i otázku bydliště dítěte. Jestliže rozhodne o svěřeni dítěte do individuální péče jednoho z rodičů, je zřejmé, že v tomto rozhodnutí je určeno i bydliště dítěte v okamžiku, kdy soud o svěřeni do péče rozhodoval. Tj. bydlí-li v době rozhodování soudu matka v Bílé a soud rozhodne o svěřeni dítěte do její individuální péče, platí, že soud v okamžiku rozhodnutí o svěřeni do péče této matky, určuje současně také, že v tomto okamžiku je bydliště dítěte v Bílé. Bez výslovného poskytnutí takového oprávnění (čímž by současně došlo k omezení rodičovské odpovědnosti druhého rodiče) však svěřeni do individuální péče nezahrnuje právo významně změnit bydliště dítěte. Rozhodnutí o svěřeni dítěte do péče je rozhodnutím, které se týká pouze jedné ze složek rodičovské odpovědnosti, a to péče v užším slova smyslu, respektive tzv. osobní péče o dítě. Podle § 858 občanského zákoníku zahrnuje *rodičovská odpovědnost povinnosti a práva rodičů, která spočívají v péči o dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, v ochraně dítěte, v udržování osobního styku s dítětem, v zajišťování jeho výchovy a vzdělání, v určení místa jeho bydliště, v jeho zastupování a spravování jeho jmění; vzniká narozením dítěte a zaniká, jakmile dítě nabude plné svéprávnosti*. Složky rodičovské odpovědnosti je proto možné rozdělit na složku osobní, složku majetkovou a složku zastupování dítěte.

Osobní složka pak zahrnuje péči o dítě, jeho ochranu, udržování osobního styku s dítětem, zajištění výchovy a vzdělávání a určení bydliště dítěte. Tyto komponenty péče je třeba od sebe oddělovat, respektive je možné hovořit o péči v širším slova smyslu, jež tyto komponenty zahrnuje, a péči v užším slova smyslu. Péče v užším slova smyslu je přitom péčí o zdraví, o tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj dítěte, tak jak ji vymezuje § 858 občanského zákoníku. Jen o této péči v užším slova smyslu pak soud rozhoduje v případě, že upravuje péči o dítě. Jiný výklad by ani nedával smyslu, neboť v praxi není pochybností o tom, že je-li rozhodováno o péči jednoho rodiče, může být současně rozhodováno o styku druhého rodiče s dítětem. Již z uvedeného je zjevné, že osobní péče v užším slova smyslu a styk jsou odlišnými komponenty osobní složky rodičovské odpovědnosti a nejinak je tomu i v případě určení bydliště dítěte. Z tohoto důvodu se nelze ztotožnit se závěrem prezentovaným v komentářové literatuře, jenž byl výše uveden.

Protiprávní (jednostranná) významná změna bydliště dítěte, ať již pramení z neznalosti, rodičovské obstrukce nebo agresivní procesní strategie, je nepřijatelná. Je povinností soudu a dalších subjektů zúčastněných na rozhodování ve věci péče o nezletilé dítě edukovat rodiče o protiprávnosti jednostranné změny bydliště dítěte, působit preventivně tak, aby k jednostranné změně bydliště nedošlo, a pokud již taková situace nastane, využít veškerých prostředků proto, aby nedošlo k narušení vztahu dítěte s druhým rodičem nebo jinému zásahu do nejlepšího zájmu dítěte.

Důvody, které vedou rodiče k protiprávní významné změně bydliště nezletilého dítěte, bývají různé. Již bylo uvedeno, že při práci s rodiči se často můžeme setkat s mylným přesvědčením, že rodič, který má nezletilé dítě ve své péči, může sám výlučně určit místo jeho bydliště. Tato neznalost vede ke zmíněnému protiprávnímu jednání, a to často bez přímého úmyslu omezit nebo znemožnit styk nezletilého dítěte s druhým rodičem. Pokud se jedná o úmyslné jednání,

můžeme ho většinou považovat za součást rodičovských obstrukcí. Rodičovské obstrukce představují soubor názorů a vzorců chování, které brání větší angažovanosti druhého rodiče v péči o děti. Rodič, jenž v souvislosti s rozvodem či rozchodem zažívá pocity nepřátelství, zranění a hněvu, často brání kontaktu druhého rodiče s dítětem (srovnej Oldřich Matoušek a kol., *Děti a rodiče v rozvodu*, Portál s.r.o., 2015, s. 40). Ze soudní praxe i z medializovaných případů lze vypočítávat různé projevy rodičovských obstrukcí. Nejčastěji se jedná o zpochybňování rodičovských kompetencí (např. neumí vařit, prát, málo obléká dítě ...), nepravdivá nařčení z agresivního chování (vůči druhému rodiči či dětem) či sexuálního zneužívání dětí, nepředávání dítěte ke styku s odkazem na nepříznivý zdravotní stav, nařčení, že dětem se před či po styku s rodičem zhoršuje zdravotní stav, apod.

Vraťme se k prvnímu závěru symposia, tedy že základní potřebou dítěte je mít a rozvíjet vztahy s oběma rodiči a případné narušení vztahu k jednomu z rodičů je jedním z nejzávažnějších následků rozpadu rodiny. Z pozitivního závazku státu na respektování rodinného života lze dovodit povinnost státu předcházet narušení vztahu k jednomu z rodičů, a pokud k takovému narušení již dojde, jeho povinnost vytvořit předpoklady pro narovnání narušeného vztahu nezletilého dítěte s rodičem. Až na výjimky hodné zvláštního zřetele se proto jeví jako vhodné obnovit do doby rozhodnutí soudu ve věci samé (či nařízení předběžného opatření) stav, který zde byl před protiprávní změnou bydliště nezletilého dítěte.

Základním cílem z čl. 10 odst. 2 Listiny základních práv a svobod a čl. 8 odst. 1 a 2 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod je sice ochrana jednotlivce před svévolnými zásahy orgánů veřejné moci, toto ustanovení však smluvnímu státu neukládá jen povinnost zdržet se takových zásahů: tento spíše negativní závazek může být doplněn o pozitivní závazky, jež jsou pevně spjaty s účinným respektováním soukromého či rodinného života... Ústavní soud byl nucen přihlídnout i ke specifickým podmínkám řízení ve věci péče o nezletilé, které jsou v obecné rovině charakterizovány především jako sledování a chránění zájmů dětí, které převyšují zájmy ostatních účastníků řízení, byť je nepochybné, že zájmem společnosti je především vytvářet takové společenské, sociální a morální prostředí, aby ke konfliktu zájmů všech zúčastněných, tj. rodičů, nezletilých i jejich kolizních opatrovníků, nemuselo docházet (náleží Ústavního soudu ve věci II. ÚS 3765/11).

Z pozitivního závazku státu na poli ústavní garance a ochrany rodičovství a rodiny, resp. rodinného a soukromého života (čl. 32 Listiny základních práv a svobod a čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod) vyplývá, že soudy jsou povinny svěřenými procesními prostředky vytvářet předpoklady pro narovnání narušených vztahů mezi rodiči a dětmi, včetně prostředků donucení, může-li takové opatření vést ke sledovanému cíli a je-li přiměřené (usnesení Ústavního soudu ve věci III. ÚS 438/05).

Soudy, orgány sociálně-právní ochrany dětí a poskytovatelé odborné pomoci by se v první řadě měli zaměřit na odstranění neznalosti rodičů týkající se výkonu rodičovské odpovědnosti. S ohledem na projednávané téma by oba rodiče měli být (ideálně společně) edukováni o rodičovské odpovědnosti, kterou by měli vykonávat v zájmu dítěte a ve vzájemné shodě; o záležitostech pro dítě významných, včetně způsobu řešení neshody rodičů o takové záležitosti; o protiprávnosti jednostranné významné změny bydliště nezletilého dítěte; o potřebě dítěte mít a rozvíjet vztahy s oběma rodiči; o následcích narušení vztahu dítěte k jednomu z rodičů. Soudy i orgány sociálně-právní ochrany dětí by měly využívat s ohledem na konkrétní případ též možnost doporučit nebo uložit rodičům, aby vyhledali adekvátní odbornou pomoc (§ 474 odst. 1 zákona o zvláštních řízeních soudních, § 12 odst. 1 zákona o sociálně-právní ochraně dětí).

Pokud dojde k protiprávní významné změně bydliště nezletilého dítěte, je povinností soudu (a dalších institucí přímo či nepřímo zúčastněných při rozhodování o nezletilém dítěti) využít veškerých prostředků proto, aby nedošlo k narušení vztahu dítěte s druhým rodičem nebo jinému zásahu do nejlepšího zájmu dítěte. Mezi prostředky, které může soud využít, patří opět edukace rodičů, doporučení nebo uložení odborné pomoci (§ 474 odst. 1 zákona o zvláštních řízeních soudních), rozhodování s největším urychlením (§ 471 odst. 2 zákona o zvláštních řízeních soudních), zatímní a meritorní rozhodnutí.

Skutečnost, že jeden z rodičů protiprávně (jednostranně) významně změnil bydliště dítěte je podstatnou okolností, kterou je třeba zohlednit při rozhodování, komu dítě svěřit do péče a při rozhodování o rozsahu a podmínkách styku.

Tento závěr vyplývá z usnesení Ústavního soudu ve věci I. ÚS 955/15 ze dne 14. 3. 2017. Protiprávní významná změna bydliště nezletilého dítěte představuje též změnu poměrů, při které soud může změnit rozhodnutí týkající se výkonu povinností a práv vyplývajících z rodičovské odpovědnosti (§ 909 občanského zákoníku a § 475 odst. 1 zákona o zvláštních řízeních soudních).

Praktická doporučení rodinněprávního sympozia

Téma: Protiprávní změna bydliště nezletilého dítěte jedním z jeho rodičů

Pokud jeden z rodičů hodlá podat návrh soudu dle § 466 písm. j) zákona o zvláštních řízeních soudních, aby bylo rozhodnuto o bydlišti nezletilého dítěte, na kterém se rodiče neshodnou, mělo by se jednat o řízení o určení bydliště nezletilého dítěte, nikoli o řízení o nahrazení souhlasu rodiče. Tomu by měl odpovídat i výrok soudního rozhodnutí – *Místem bydliště nezletilého X. Y. se určuje ...*

Pokud oběť domácího násilí hodlá podat návrh ve věci péče soudu o nezletilé děti (popř. návrh na předběžné opatření ve věci ochrany proti domácímu násilí) a chce utajit místo, na kterém se aktuálního zdržuje, měla by intervenční centra a další poskytovatelé odborné pomoci poučit takovou osobu o možnosti zvolit si bezpečnou adresu pro doručování (§ 46a odst. 2 občanského soudního řádu) – může se jednat o adresu poskytovatele odborné pomoci, P. O. Box, adresu příbuzných apod. Soud v záhlaví rozhodnutí uvede pouze adresu trvalého pobytu.

Pokud jeden z rodičů chce změnit bydliště nezletilého dítěte a druhý rodič se změnou nesouhlasí, musí o bydlišti dítěte rozhodnout soud. Rodič má možnost podat návrh ve věci péče o nezletilé dítě (§ 466 písm. b) zákona o zvláštních řízeních soudních) – to v případě, že neexistuje soudní rozhodnutí, kterým by mu již dříve nezletilé dítě bylo do péče svěřeno, nebo návrh ve věci určení místa bydliště nezletilého dítěte [§ 466 písm. j) zákona o zvláštních řízeních soudních].

Pokud jeden z rodičů z ospravedlnitelných důvodů (viz výše) jednostranně významně změnil bydliště nezletilého dítěte, měl by v přiměřené lhůtě (ideálně několika dnů) umožnit soudu tyto důvody změny bydliště posoudit. Rodič má možnost podat návrh ve věci péče o nezletilé dítě (§ 466 písm. b) zákona o zvláštních řízeních soudních) – to v případě, že neexistuje soudní rozhodnutí, kterým by mu již dříve nezletilé dítě bylo do péče svěřeno, nebo návrh ve věci určení místa bydliště nezletilého dítěte [§ 466 písm. j) zákona o zvláštních řízeních soudních]. Intervenční centra a další poskytovatelé odborné pomoci by měli o těchto skutečnostech rodiče poučit, stejně jako o tom, že pokud v přiměřené době návrh nepodá, bude se na změnu bydliště nezletilého dítěte pohlížet jako na změnu protiprávní.

Pokud jeden z rodičů chce změnit bydliště nezletilého dítěte a druhý rodič se změnou nesouhlasí, popř. pokud jeden z rodičů z ospravedlnitelných důvodů jednostranně významně změnil bydliště nezletilého dítěte, a je třeba zatímně upravit poměry rodičů a dítěte, může rodič podat (samostatně nebo s návrhem ve věci samé) návrh na nařízení předběžného opatření. Návrhem na nařízení předběžného opatření se může buď domáhat, aby mu soud zatímně nezletilé dítě svěřil do péče, to jen v případě, že neexistuje soudní rozhodnutí, kterým by mu již dříve nezletilé dítě bylo do péče svěřeno, nebo se může domáhat, aby mu soud umožnil rozhodnou o místě, na kterém se nezletilé dítě bude zatímně zdržovat. Vyhovující výrok soudního rozhodnutí bude v prvním případě znít – *Rodiči X. Y. se ukládá povinnost předat nezletilého X. X. do péče rodiče Y. X. do doby pravomocného rozhodnutí ve věci.* Soud případně určí lhůtu k podání návrhu ve věci samé, popř. rozhodne předběžně též o výživě a styku dle návrhu. Ve druhém případě bude výrok soudního rozhodnutí znít – *Rodič X. Y. je povinen snášet, aby rodič Y. X. určil místo, na kterém se nezletilý X. X.*

bude zdržovat do doby pravomocného rozhodnutí ve věci. Soud případně určí lhůtu k podání návrhu ve věci samé.

Pokud hrozí, že jeden z rodičů hodlá změnit bydliště nezletilého dítěte, může rodič, který se změnou nesouhlasí podat návrh na nařízení předběžného opatření. Návrhem na nařízení předběžného opatření se může buď domáhat, aby mu soud zatímně nezletilé dítě svěřil do péče, to jen v případě, že neexistuje soudní rozhodnutí, kterým by mu již dříve nezletilé dítě bylo do péče svěřeno, nebo se může domáhat, aby mu soud druhému rodiči neumožnil významně změnit bydliště dítěte. Vyhovující výrok soudního rozhodnutí bude v prvním případě znít – *Rodič X. Y. se ukládá povinnost předat nezletilého X. X. do péče rodiče Y. X. do doby pravomocného rozhodnutí ve věci.* Soud případně určí lhůtu k podání návrhu ve věci samé, popř. rozhodne předběžně též o výživě a styku dle návrhu. Ve druhém případě bude výrok soudního rozhodnutí znít – *Rodič X. Y. je povinen zdržet se přemístění nezletilého X. X. z bydliště na adrese ...* nebo v případě, že na původní adrese se dítě z objektivních důvodů (např. ukončení nájemní smlouvy) nebude moci nadále zdržovat - *Rodič X. Y. je povinen zdržet se přemístění nezletilého X. X. z ... (přiměřené lokality, např. obec, městská část, radius 10 km od stávajícího bydliště).* Soud případně určí lhůtu k podání návrhu ve věci samé.

Pokud jeden z rodičů změnil bydliště nezletilého dítěte, může rodič, který se změnou nesouhlasí podat v přiměřené době návrh na nařízení předběžného opatření. Návrhem na nařízení předběžného opatření se může buď domáhat, aby mu soud zatímně nezletilé dítě svěřil do péče, to jen v případě, že neexistuje soudní rozhodnutí, kterým by mu již dříve nezletilé dítě bylo do péče svěřeno, nebo se může domáhat, aby mu soud druhému rodiči uložil povinnost vrátit dítěte do místa předchozího bydliště. Vyhovující výrok soudního rozhodnutí bude v prvním případě znít – *Rodič X. Y. se ukládá povinnost předat nezletilého X. X. do péče rodiče Y. X. do doby pravomocného rozhodnutí ve věci.* Soud případně určí lhůtu k podání návrhu ve věci samé, popř. rozhodne předběžně též o výživě a styku dle návrhu. Ve druhém případě bude výrok soudního rozhodnutí znít – *Rodič X. Y. se ukládá, aby nezletilého X. X. navrátil do bydliště na adrese ...* nebo v případě, že na původní adrese se dítě z objektivních důvodů (např. ukončení nájemní smlouvy) nebude moci nadále zdržovat - *Rodič X. Y. se ukládá, aby nezletilého X. X. navrátil do ... (přiměřené lokality, např. obec, městská část, radius 10 km od stávajícího bydliště).* Výrok též může obsahovat uložení povinnosti zdržet se dalšího přemístění dítěte do doby soudního rozhodnutí (v případě, že hrozí opakovaná protiprávní změna bydliště nezletilého dítěte). Soud případně určí lhůtu k podání návrhu ve věci samé.

Je možno zatímně upravit péči o nezletilé dítě, byť o úpravě péče ji bylo dříve pravomocně rozhodnuto, ovšem za podmínky, že soud vyhodnotí, že došlo ke změně poměrů a že je zahájeno nebo soud zahájí řízení o péči. Předběžné opatření je možné podle § 74 občanského soudního řádu vydat, pokud je třeba zatímně upravit poměry účastníků, nebo pokud by byl ohrožen výkon rozhodnutí. Co je možné nařídit předběžným opatřením, je demonstrativně uvedeno v § 76 občanského soudního řádu. Žádná právní norma nestanoví zákaz vydat předběžné opatření v případě, že již ve věci bylo rozhodnuto soudním rozhodnutím. Takový zákaz by šel i proti smyslu a účelu civilního procesu, jímž je především ochrana porušených a ohrožených práv a právem chráněných zájmů. Podstatou předběžného opatření je zasáhnout rychlým soudním úkonem tam, kde je to v zájmu ochrany práv nezbytně třeba. Vznik této situace v případě, kde bylo již soudem rozhodnuto, nelze *a priori* vyloučit. Vyloučení takové možnosti by bylo postupem

denegatio iustitiae, neboť vyloučit soudní zásah pouze s odůvodněním, že ve věci bylo již rozhodnuto, by bylo spíše projevem soudního formalismu. Procesním problémem souvisícím se situací, kdy je třeba předběžným opatřením zasáhnout do úpravy poměrů nastavené soudním rozhodnutím, je vzájemný vztah původního meritorního soudního rozhodnutí a nově nařízeného předběžného opatření. Až na výjimečné případy vymezené v právní úpravě rozhoduje soud v rámci řízení ve věci péče soudu o nezletilé zpravidla rozsudkem. Bez ohledu na to, zda bylo v meritu rozhodnuto rozsudkem nebo usnesením, je takové rozhodnutí nadáno atributy soudního rozhodnutí, tj. právní mocí a vykonatelností. Důsledky meritorního rozhodnutí pak nelze z procesního hlediska „odklidit“ pouze předběžným opatřením, neboť jeho neodmyslitelnou povahou je jeho „předběžný, respektive prozatímní charakter“. Z procesního hlediska je proto nezbytné, aby zejména v případě, kdy bylo ve věci již rozhodnuto, nicméně došlo ke změně poměrů zdůvodňující nejen změnu původního rozhodnutí, ale především akutní zásah do stávající situace, možnost realizace takového akutního zásahu existovala. Současné však musí být tam, kde je předběžným opatřením zasahováno do poměrů jinak upravených meritorním soudním rozhodnutím, následně vedeno řízení směřující ke změně tohoto původního rozhodnutí. Jinak by vedle sebe existovala dvě soudní rozhodnutí představující dva potenciální exekuční tituly, z nichž jeden by však již exekuován být nemohl. S ohledem na zatímní povahu předběžného opatření by pak dále nebylo jasné, jak dlouho jsou účinky původního rozhodnutí novým rozhodnutím potlačeny a jaký bude stav poté, co toto předběžné opatření zanikne nebo bude zrušeno. Právě z výše uvedených důvodů proto musí platit, že není vyloučeno z důvodu dosažení účelu civilního soudního řízení, tj. ochrany ohrožených a porušených práv a právem chráněných zájmů, nařídít předběžné opatření i tam, kde již bylo soudně rozhodnuto, tento soudní zásah však musí být zpravidla následován novým soudním rozhodnutím měnícím rozhodnutí původní, respektive deklarujícím, že toto původní rozhodnutí poměrům účastníků stále odpovídá. Není-li proto v praxi podán návrh na nařízení předběžného opatření spolu s návrhem na zahájení řízení ve věci samé, musí být řízení soudem řízení ihned zahájeno bez návrhu (je-li to s ohledem na jeho povahu možné).

Pokud rodič navrhne, aby soud vydal předběžné opatření ve věci určení bydliště nezletilého dítěte (věc pro dítě významná, na niž se rodiče nemohli dohodnout), je povinen nejpozději ve stejný den, kdy podal u soudu návrh, složit jistotu ve výši 10 000 Kč, ledaže osvědčí spolu s návrhem na nařízení předběžného opatření, že jsou u něj splněny podmínky pro osvobození od soudních poplatků (srovnej usnesení Krajského soudu v Praze ze dne 31. 10. 2017, sp. zn. 100 Co 15/2017, publikované ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek). Jistotu není povinen skládat navrhovatel předběžného opatření, kterým má být zatímně upravena péče o nezletilé dítě. Intervenční centra a další poskytovatelé odborné pomoci by o těchto skutečnostech měli rodiče poučit.

Lze doporučit jako dobrou praxi, aby k edukaci docházelo za přítomnosti obou rodičů (s výjimkou případů zjevného domácího násilí). Ten, kdo edukuje (orgán sociálně-právní ochrany dětí, poskytovatel odborné pomoci), je za této situace rodiči vnímán jako nezávislý odborník, nikoli jako člen útočného či obraného šiku druhého rodiče.

Lze doporučit jako dobrou praxi, aby soud před rozhodnutím o předběžném opatření, které se týká projednávané problematiky, svolal jiný soudní rok. V rámci jiného soudního roku může soudce s využitím své autority edukovat rodiče, pokusit se o smírné vyřešení věci či zatímní

neformální úpravu poměrů do doby meritorního rozhodnutí, ověřit možnost navrátit dítě do stejného bydliště apod. V návaznosti na jiný soudní rok je možno též realizovat participační práva nezletilých dětí.

Pozn. Sympozium se z časových důvodů při projednávání tématu protiprávní změny bydliště nezletilého dítěte jedním z jeho rodičů záměrně vyhnulo podrobnějšímu projednávání souvisejících otázek jako např. participační práva nezletilých dětí, domácí násilí, rodičovské obstrukce. Předpokládá se, že tato témata budou tvořit samostatný předmět dalších sympozií.